

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОСОЮЗУ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ БАЛАНСУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Рабінович С. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу міжнародного
приватного права та порівняльного правознавства
НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

Нині актуальність розробки проблеми поступової адаптації вітчизняного права до права європейського й, зокрема, до права Європейського Союзу (далі – ЄС) не потребує особливого обґрунтування. В останні роки вивченню цього питання присвячують увагу українські правники – представники галузевої і загально-теоретичної юриспруденції (М. Антонович, В. Денисов, Г. Забігайло, А. Задорожний, Ю. Капіца, Л. А. Луць, В. Муравйов, В. Плавич, П. Рабінович, Н. Раданович, В. Цветков, Ю. Шемшученко та ін.) [1].

Водночас залишаються недостатньо розробленими в означеній сфері питання загальнотеоретичного характеру. До них належить проблема наукового обґрунтування пріоритетів національної правової політики у сфері євроінтеграції.

Відтак, метою пропонованої статті є встановлення системи загальних принципів, взаємодія яких дозволить оптимізувати здійснення євроінтеграційного курсу правової політики України.

Науковий аналіз означеної проблематики, насамперед, передбачає її попередню логіко-системну та історичну контекстуалізацію, осмислення в хронологічних та структурних зв'язках як складову проблеми більш загального характеру, перспективи розв'язання якої істотною мірою зумовлені її конкретно-історичними витоками. Звідси постає потреба послідовного сходження від попереднього з'ясування метарівневих, системних проблем до аналізу, власне, тих питань, які визначені в назві статті.

Функціональна, інструментальна спрямованість порівняльного дослідження згаданих вище механізмів передбачає необхідність попереднього визначення цілей цієї гносеологічної процедури. В свою чергу, це зумовить, відповідно, відбір окремих прийомів (способів) компаративістського аналізу.

Звісно, згадані вище цілі, вочевидь задаються, насамперед, чинниками економіко-політичного й політико-правового характеру (правове забезпечення процесу євроінтеграції, а відтак – адаптації чинного та майбутнього законодавства України до права ЄС). Однак, визнаючи неабияку політичну й економічну значущість такої мети, зауважимо, що як її абсолютизація, так і розгляд у відриві від інших цілей правової політики України, мабуть, були би недостатньо коректними як з політичної, так і з теоретичної та з юридико-практичної точок зору.

Виходячи з соціально-функціонального осмислення позитивного права як такого й цілеспрямованих змін у національній юридичній практиці зокрема, слід нагадати, що, як відомо, чинники, які впливають на конкретний зміст правових норм, перебувають поза системою права. Позитивне право виступає формою офіцій-

ної владної підтримки, запровадження і просування належних, бажаних економічних, владно-управлінських та інших суспільних відносин. Фактори ж, які задають цільову спрямованість та конкретний зміст правового регулювання, мають власне не юридичний, а економічний, політичний, культурний, загальносоціальний характер. В аспекті встановлення найближчих та перспективних цілей національної правової політики у сфері євроінтеграції суттєвою є взаємодія між регулятивною дією суто фактичних обставин та інститутів (зокрема, сучасний стан української економіки, структура ринку тощо) і впливом тих соціальних регуляторів, які мають нормативне значення (морально-політичні й духовно-культурні цінності, ідеали тощо).

Відтак одним з перших завдань, розв'язання яких виступає передумовою для зближення механізмів захисту майнових прав у правових системах України та ЄС, постає уточнення й «зважування», ієрархізація пріоритетів національної правової політики у сфері євроінтеграції. Безперечно, такі пріоритети не становлять деякої апріорної данності, а натомість повинні стати результатом ціннісно-орієнтованого культурного вибору українського суспільства.

Цілі у праві, як слушно зауважує В. А. Бачинін, мають ціннісну природу, що, на думку цього автора, в сукупності з телеологічною природою правових цінностей дозволяє вести мову про телеологічну аксіологію права [2]. Під таким кутом зору можна стверджувати, що вивченню юридико-технічних аспектів дії будь-яких елементів механізму правового регулювання неминуче повинно передувати принаймні принципове узгодження деяких позицій політико-аксіологічного й аксіологічно-правового ґатунку, без чого обговорення проблем правового інструментарію досягнення політичних цілей, ступінь відповідності яких національним інтересам залишається нез'ясованим, буде суто формальним та соціально беззмістовним. З огляду на це важливим є відокремлення тимчасових і партикулярних політичних інтересів в сфері євроінтеграції від загальнонаціонального політичного інтересу в цій сфері, ціннісне осмислення якого, власне, й виступатиме важливою передумовою успішної гармонізації українського та європейського права.

Отже, вироблення стійкого консенсусу з принципових політико-правових питань є нагальною необхідністю, без реалізації якої навряд чи можна розраховувати на ефективність євроінтеграційних трансформацій вітчизняного правопорядку. Відтак видається можливим виокремити декілька *засадничих вимог (ціннісно-значущих принципів-цілей)*, які, в свою чергу, здатні виступати оцінювальними критеріями у виборі засобів, необхідних та допустимих для реалізації євроінтеграційних

завдань. Йдеться про принципи, так би мовити, макрорівня, тобто такі засади, які стосуються не самих лише механізмів захисту майнових прав як таких, але тих системних зв'язків, у яких ці механізми перебувають з іншими компонентами правової і, ширше, всієї соціо-регулятивної системи. Функціонально запропоновані нижче ціннісно-нормативні положення виступатимуть як своєрідними вказівниками, так і раціональними обмежувачами «адаптаційних» трансформацій української правової системи.

Отже, до таких принципів-цілей можна віднести такі засади:

1. Забезпечення наступництва розвитку національної правової системи. Серед політико-правових цілей, які мають неодмінно враховуватись у комплексі адаптаційних заходів, зазначеній меті, на наш погляд, має бути відведене чільне місце. Потреба в цьому зумовлена, по-перше, тим, що правова традиція, «відповідальна» за збереження своєрідності національної правової системи, виступає одним з важливих компонентів культурної ідентичності українського народу.

Звісно, поставлена мета вимагає, насамперед, встановлення правових аспектів такої ідентичності – ідентичності, яка постає не деякою позачасовою статичною даністю, а як конкретно-історична характеристика національної правової системи, як «правова традиція», що перебуває в постійному діалектичному розвитку [3].

Перехідний, трансформаційний характер економічних, політичних і, власне, правових процесів в українському соціумі призводить до того, що виявлення і констатація загальних, особливих та індивідуальних властивостей правової системи України нині постає як доволі непроста проблема. Адже, як відомо, в сучасній – вітчизняній та зарубіжній – теоретичній юриспруденції відсутня єдина відповідь на питання про типологічну належність національної правової системи до певної правової сім'ї. Втім, наявні позиції [4], по-перше, достатньо чітко виявляють відмінності у використуваній їх прихильниками методології типологізації правових систем постсоціалістичних країн (зокрема, різну «питому вагу» формально-юридичних («юридіко-технічних», Р. Давид) та соціально-змістовних (культурно-цивілізаційних, ідеологічних тощо) критеріїв типологізації вітчизняної правової системи; по-друге, навряд чи потребує спеціального обґрунтування теза про залежність вибору таких критеріїв значною мірою від політичних та етнокультурних уподобань дослідників-компаративістів. Адже можливі наслідки застосування в процедурі типологізації виключно формальних (як зрештою, і виключно змістовних) критеріїв є достатньо очевидними.

У цьому контексті слід вказати й ще на один момент, котрий підсилює, так би мовити, методологічну інтригу стосовно євроінтеграційної адаптації українського права. Йдеться про загальну кризу культурної ідентичності, притаманну для країн Західної і Східної Європи. Так, за спостереженням А. Д. Рудокваса, «попри позірну очевидність єдності європейської цивілізації, неупереджений аналіз стороннього спостерігача демонструє, що насправді Європа як культурно-історична єдність переживає «кризу ідентичності», спрово-

ковану процесами євроінтеграції, і чи не єдиним реальним ресурсом для зміцнення загальної ідентичності країн цього регіону стає спільність права» [5].

Як можна зауважити, ідентичність соціокультурних систем України й країн ЄС визначається різними чинниками. *Якщо власне спільні правові традиції виступають чи не найважливішим фактором «зміцнення загальної ідентичності» соціонормативних систем країн ЄС і засобом культурної інтеграції в умовах реального плюралізму, то, натомість, специфіка правових традицій українського суспільства позначається суттєвим впливом низки позаюридичних регуляторів як нормативного, так і суто емпіричного плану – зокрема, політичних, моральних, культурних, економічних*

2. Збереження єдності й цілісності національної правової системи як компонента соціорегулятивної системи українського суспільства. З формальної точки зору засобом дотримання цієї вимоги виступає принцип системності (*системний підхід*). Забезпечення і підтримка дієвості *вже існуючих* зв'язків між елементами механізму правового регулювання в національній правовій системі (а механізм захисту майнових прав особи виступає складовою вищезгаданого механізму), а також підтримка зв'язків цієї системи з іншими соціальними регуляторами (зокрема, політичною й економічною системами суспільства) – зв'язків, які в сукупності забезпечують її функціонування, мають, на наш погляд, виступати пріоритетними завданнями правової політики.

З огляду на це, одним важливим методологічним уточненням видається вивчення можливостей *адаптації* не лише законодавства як провідної форми сучасної державної соціонорматики (така адаптація, хоч і є принципово можливою, однак поза її втілення у правозастосувальну практику неминуче залишатиметься не-ефективною), але *правової системи в цілому*, оскільки дієвість останньої, саме як системи, зумовлюється взаємозв'язками між її структурними елементами, зокрема, із загальносоціальною і професійною правосвідомістю, практикою реалізації і застосування правових норм.

Не менш суттєвим є питання про особливості взаємодії «факторного» (Г.В. Мальцев) економічного регулювання (саморегулювання) із державно-юридичним регулятивним впливом на економічні відносини. Специфічна структура нормативних та інших регуляторів в означеній сфері суспільних відносин, зокрема, засобів реалізації та захисту інтересів економічних відносин, залишається малодослідженим у вітчизняній юриспруденції питанням. Водночас без вивчення реальної ролі до-і позаюридичних чинників регулювання української економіки, а також тенденцій їх подальшого розвитку будь-яке реформування правових механізмів охорони й захисту майнових прав неминуче залишатиметься малоефективним.

З означеними вище засадами має корелювати й така прагматична мета, як:

3. Соціальна дієвість та ефективність результатів правової адаптації національних механізмів захисту майнових прав до європейських. Засобом дотримання цієї вимоги виступає насамперед *емпірико-соціологічний підхід* до розгляду правових явищ. Необхідність його використання зумовлюється необхідністю прогнозування реальних соціально-економічних резуль-

татів адаптаційних трансформацій. У свою чергу, таке прогнозування можливо здійснити лише спираючись на емпірико-соціологічний аналіз вітчизняної правової системи, зокрема, на вивчення «живого права» (Є. Ерліх) як діючого порядку суспільних відносин.

Адже не випадково сучасними дослідниками – теоретиками й філософами права - наголошується на хибності уявлень про «всесилля» законодавчих змін, про можливість практично необмеженої законотворчості, що має своєю основою так званий «юридичний світогляд» (В. О. Туманов), «фетишизація юридичних засобів» (Г. В. Мальцев). Зокрема, як слушно вказує Г. В. Мальцев, «вельми суттєвим є питання про те, з якого матеріалу людина створює ідеальний образ порядку, що передує нормотворчості й реалізації норм. Насамперед, це наукові й ціннісні знання про об'єкт регулювання, уявлення про характер і можливості самого об'єктивного порядку, притаманного відповідним суспільним відносинам. Успіху соціального нормативного регулювання навряд чи може сприяти радикальна ломка природного ходу подій у регульованій сфері, але цей успіх є більш вірогідним, якщо людині вдасться опанувати об'єктивні закономірності, використати через них певні механізми саморегуляції», «... ідеальний образ порядку... значною мірою засновується на тому, що є, на внутрішніх резервах системи, на її здатності саморозвиватись і самозберігатись» [6].

Відтак, необхідність одночасної реалізації названих вище вимог (згаданих цілей) вимагає, аби будь-яке (галузеве чи міжгалузеве) дослідження в означеній сфері ґрунтувалось, по-перше, на результатах попереднього аналізу ролі об'єктивних чинників саморозвитку правової системи України, які забезпечують формування, збереження й відтворення її сутності (якісної визначеності) й не допускають її довільних перетворень; по-друге, на з'ясуванні специфіки взаємозв'язків національної правової системи з іншими компонентами соціонормативної сфери (насамперед, політикою і мораллю) та тенденцій подальшого розвитку цих взаємозв'язків; по-третє, на зв'язках між правом України та національною економікою, особливості організації й функціонування яких виступають суттєвими детермінантами розвитку законодавства як приватного, так і публічно-правового спрямування. В останньому випадку особлива увага має бути приділена вивченню взаємодії правових і позаправових механізмів регулювання і саморегулювання економіки в Україні.

Висновки. Таким чином, як ретельний типологічний аналіз правових систем України та ЄС, складовими яких виступають механізми правового регулювання майнових відносин та, зокрема, охорони й захисту суб'єктивних майнових прав та інтересів, так і *аналіз особливостей функціонування правових і позаправових механізмів реалізації та захисту майнових інтересів суб'єктів національної економіки*, виступають передумовами для вивчення можливостей адаптації відповідних інститутів українського права до права ЄС.

Розв'язання означеного завдання дозволить встановити об'єктивні *межі сумісності* національної правової системи з правом ЄС в частині інститутів, за посередництвом яких відбувається регулювання майнових

відносин і зокрема, функціонування механізмів захисту майнових прав та інтересів. Лише на такій основі стане можливою науково обґрунтована відповідь на питання про характер, який, з огляду на існуючі суспільно-політичні й економічні реалії, повинен мати процес адаптації – зокрема з урахуванням специфіки вітчизняної правової системи. Особлива значущість цього питання зумовлена принципово однобічною спрямованістю згаданого процесу.

Вироблення та уточнення стратегічних пріоритетів правової політики у сфері євроінтеграції вимагає, з одного боку, визначення економічних, соціальних і політичних інститутів та, відповідно, інститутів і галузей законодавства, а також, якою мірою нині йдеться не лише про *формально-текстуальну*, документальну, але й про дієву *соціально-змістовну*, правозастосувальну й правореалізаційну адаптацію, а також про вибір її найбільш оптимальних форм.

З іншого ж боку, визначення тих сфер правового регулювання, у яких адаптаційні процеси характеризуватимуться особливою потенційною складністю, дозволить максимально оптимізувати розробку довгострокової адаптаційної програми із визначенням найближчих та перспективних послідовних завдань, які мали б бути реалізованими в її межах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: Теорія і практика. – К., 2007; Забігайло В. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу // Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства. Інформ. бюлетень центру. – 2000. – № 4; Задорожний А. О государственной политике Украины в сфере гармонизации законодательства Украины и стран Европы // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. – К., 2003. – С.115–122; Каниця Ю. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом і Україною: цілі та методи // Український правовий часопис. – 1998. – № 2. – С. 18–24; Луць Л. А. Європейські міждержавні структури та проблеми інтеграції з ними правової системи України. Теоретичні аспекти. – К., 2003; Муравйов В. І. Правові аспекти співробітництва України з європейськими економічними структурами // Суверенітет України і міжнародне право. – К., 1995. – С.150–176; Плавич В. Сучасні проблеми гармонізації законодавства України з нормами міжнародного права. – 2003. – № 2. – С. 89–94; Рабінович П. М. Про критерії відповідності національної юридичної практики нормам Конвенції про захист прав і основних свобод людини // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Дослідження. Нормативні акти. – Львів, – 2000. – № 4. – С. 20–24; Раданович Н. М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загально-теоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини): Автореф. ... дис. ... канд. юрид. наук. – Львів, 2000; Шемшученко Ю. С. Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с европейским правом // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. – К., 2003. – С. 35–42; Цветков В. В. Эффективность управления – важный фактор гармонизации законодательства // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. – К., 2003. – С. 81–100.
2. Бачинин В. А. Морально-правовая философия. – Х., 2000. – С. 178–179.
3. Лобода Ю. Феномен права та правова традиція // Ант рополігя права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми,

перспективи). Статті учасників Другого Всеукр. круглого столу (м. Львів, 1 – 2 грудня 2006 року). – Львів, 2007. – С. 163–164.

4. Див. напр.: *Оборотов Ю. Н.* Традиції і новачки в правовому розвитку. – Одеса, 2001. – С. 115 – 125; *Порівняльне правознавство / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов*; за ред. В. Д. Ткаченка. – Харків, 2003. – С. 42–46.

5. *Рудоквас А. Д.* Неопандектистика и европейское право (вступительное слово к дискуссии) // *Ius Antiquum*. – 2005. – № 15 // www.dirittoestoria.it/iusantiquum/articles/Rudokvas-Neopandettistica-diritto-europeo.htm; *Mol-lers Th. M. J.* The Role of Law in European Integration // *The American Journal of Comparative Law*. – Vol. XLVIII. – 2000. – № 4. – P. 681.

6. *Мальцев Г. В.* Социальные основания права. – М., 2007. – С. 27–28.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Капіца Ю. М.,

*кандидат юридичних наук,
директор Центру інтелектуальної власності
та передачі технологій НАН України*

Міжнародна передача (трансфер) технологій розглядається у трьох аспектах: як взаємовигідний обмін технологіями, міжнародний розподіл праці в галузі створення та практичного освоєння інтелектуальних цінностей, як вирішальний фактор економічного розвитку країни, як засіб економічної експансії, технологічної залежності однієї країни від іншої.

Саме спроможність країни бути на вістрі технологічних нововведень визначає конкурентоспроможність її економіки у світі, є основою економічної та політичної незалежності, забезпечення високих соціальних стандартів. Особливе значення трансфер технологій має для України, яка проголосила інноваційний, соціальний шлях розвитку економіки.

Незважаючи на актуальність питань трансферу технологій, проблеми ввезення застарілого обладнання, інвестування в енерго- та матеріалоемні виробництва в Україні досі не вироблена політика щодо експорту та імпорту технологій, залучення іноземних технологічних інвестицій. Окремі її елементи були визначені в Програмі економічних реформ Уряду України від 18.10.96, більш повно в Концепції державної промислової політики України від 29.02.96. У Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схваленої Верховною Радою України 13.07.99, були сформульовані лише загальні завдання з «удосконалення організаційно-економічного механізму міжнародної передачі технологій».

Водночас спроби забезпечити підтримку іноземних технологічних інвестицій та експорту в певних галузях промисловості України, зокрема, автомобілебудуванні, зустрічають непорозуміння з боку іноземних держав, ЄС та розцінюються як порушення принципів СОТ, Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС.

Відсутність прийнятого підходу щодо трансферу технологій мало наслідком підготовку більш ніж трьох років проекту Закону України «Про державне регулювання трансферу технологій в Україні», що зазнав двох принципових змін концепції та викликав негативну оцінку фахівців.

З урахуванням викладеного нагальним науковим та практичним питанням є аналіз досвіду іноземних країн, зокрема, нових індустріальних держав з розвитку вітчизняних наукоємних виробництв, залучення іноземних технологічних інвестицій та імпорту технологій. Сприя-

мування України на вступ до Світової організації торгівлі та врахування її майбутньої інтеграції в ЄС потребують аналізу можливості застосування засобів протекціонізму з точки зору міжнародних договорів.

Питання міжнародної передачі технологій, її зв'язку з технологічним розвитком досліджувалось UNCTAD та в багатьох працях іноземних вчених – Blakeney M., Chudson W., Helleiner G. K., Mansfield E., Muchlinski P., Patel S. J., Roffe P., Verma S. K. та ін. В Україні дослідження Б. Малицького, В. Соловійова, Г. Андрощука, В. Денисюка присвячені аналізу потоків міжнародної передачі технологій, а також важелям державного впливу на технологічний розвиток України. Проте проблема співвідношення міжнародного та національного регулювання в сфері трансферу технологій спеціально не розглядалася.

У статті висвітлюються питання міжнародно-правового регулювання трансферу технологій, досвіду Іноземних держав у галузі залучення іноземних технологій, а також проблеми підтримки національних технологічно орієнтованих виробництв на сучасному етапі.

Міжнародно-правове регулювання трансферу технологій

Негативні аспекти міжнародної передачі технологій (обмеження прав набувачів технологій, значний вивіз капіталу через неадекватно високий рівень роялті та дивідендів, ввезення ресурсоемних, екологічнонебезпечних технологій, обмеження дифузії наданих знань, спрямованість підприємств з іноземними технологічними інвестиціями на використання іноземної сировини, матеріалів, робочої сили, видалення через створення таких підприємств або через закупівлю іноземного обладнання та матеріалів національних виробників тощо) привели до розробки в 1975-1985 рр. в рамках ООН Міжнародного кодексу поведінки у галузі передачі технологій [1].

Проект Кодексу визначив засоби державного регулювання міжнародної передачі технологій¹, включив положення, які можна та які не повинні включатися до

¹ Умови перевезу платежів, податковий режим, політика в галузі цін, умови внутрішнього кредитування та фінансування; аналіз, оцінка та реєстрація угод з передачі технологій, визначення їх умов та строків чинності, регулювання угод з іноземними фірмами, що можуть витиснути національні підприємства з внутрішнього ринку, визначення напрямів діяльності іноземних підприємств тощо (глава IV Кодексу).